

УДК 371.315.6:371.3(378)

Надія Шабатіна,
Національний університет оборони України
імені Івана Черняховського
ORCID ID 0000-0002-5066-9517
DOI: 10.33099/2617-1775/2020-01/301-309

ПРИНЦИПИ ПРОЕКТУВАННЯ СИСТЕМИ ГАРАНТУВАННЯ ЯКОСТІ ВИЩОЇ ВІЙСЬКОВОЇ ОСВІТИ ЗА ДОСВІДОМ КРАЇН-ЧЛЕНІВ НАТО

У статті розглянуто досвід країн-членів НАТО у сфері гарантування якості вищої військової освіти, який має бути врахований у процесі імплементації принципів проектування вітчизняної системи гарантування якості вищої військової освіти.

***Ключові слова:** вища військова освіта; система військової освіти; гарантування якості освіти; модернізація освіти; НАТО.*

Постановка проблеми. Вища освіта в Україні перебуває під впливом загальносвітових тенденцій, пов'язаних з глобалізацією, зростанням обсягу інформації та науково-технічного знання, диверсифікацією потреб держави у висококваліфікованих фахівцях. Сучасна система української військової освіти інтегрована з державною системою освіти і функціонує на засадах єдиної законодавчої та нормативно-правової бази. Головним завданням системи військової освіти (СВО) є формування кадрового потенціалу Збройних Сил України (ЗС України), створення необхідних передумов для гарантованого комплектування ЗС України особовим складом, спроможним ефективно виконувати службові обов'язки за посадовим призначенням в умовах мирного, воєнного часу та в особливий період, що потребує певної модернізації СВО та пошуку нових парадигм. При цьому важливо, щоб динаміка розвитку військової освітньої системи відповідала як найкращим світовим стандартам, так і була адекватною вітчизняним соціокультурним особливостям, відтворювала передовий досвід військової освітньої діяльності країн-членів НАТО.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У контексті модернізації військової освіти в Україні нагальною є проблема, пов'язана із забезпеченням її якості. Про це свідчить підхід, за яким забезпечення якості вищої військової освіти – це стійка і цілеспрямована сукупність взаємопов'язаних дій, процедур, заходів, ресурсів, що забезпечує відповідність якості вищої військової освіти та освітньої діяльності ВНЗ встановленим нормам та стандартам, потребам усіх зацікавлених сторін, формування впевненості в тому, що вимоги до якості будуть виконані. Цей підхід розробляли В. Байденко, О. Заболотний, А. Зельницький, Г. Клімова, Ю. Приходько, В. Пугач, Д. Рибальченко, Н. Рогозіна, В. Телелим, Р. Тимошенко та інші науковці.

Найбільш загальні питання з удосконалення військової освіти України викладено у документах оборонного планування: Стратегічному оборонному бюлетені України та Державній програмі розвитку Збройних Сил України на період до 2020 року, а також у Концепції військової кадрової політики у

Збройних Силах України, де висвітлено основні завдання чинної системи вищої військової освіти в Україні, в тому числі, у контексті формування загальноєвропейського простору вищої освіти; розкрито прагматизм впровадження нових підсистем організації навчального процесу у вищих військових навчальних закладах України та військових навчальних підрозділах закладів вищої освіти (ВВНЗ, ВНП ЗВО) відповідно до вимог Болонської декларації, проблеми забезпечення та гарантування якості освіти в Україні відповідно до стандартів НАТО.

Метою статті є аналіз принципів проектування системи гарантування якості вищої військової освіти у країнах-членах НАТО.

Методи дослідження: системний аналіз і синтез, індукція та дедукція, порівняння, класифікація, узагальнення та систематизація.

Виклад основного матеріалу. Системи гарантії якості освіти у теперішній час стали невід’ємними складовими вищої освіти в більшості країн світу, у тому числі у державах-членах НАТО, а агенції з гарантування якості – повноцінними суб’єктами національних освітніх систем, поряд з установами освіти й органами управління освітою.

Сучасними європейськими тенденціями щодо гарантування якості вищої освіти є [4; 10; 11]:

- розроблення єдиних критеріїв і стандартів гарантії якості вищої освіти;
- створення і впровадження у ЗВО систем забезпечення і гарантування якості вищої освіти;
- формування систем менеджменту якості на основі відповідних моделей управління якістю;
- перенесення центру ваги із процедур зовнішнього контролю якості освітнього процесу і його результатів на базі національних систем атестації та акредитації у бік внутрішньої самооцінки освітніх установ на основі тих чи тих моделей.

Відомі три основні моделі гарантування якості освіти [2]:

- англійська – базується на внутрішньому самооцінюванні якості в межах певного закладу вищої освіти;
- французька – передбачає зовнішню оцінку закладу вищої освіти з погляду його відповідальності перед суспільством;
- американська – поєднує риси як англійської, так і французької моделей.

Основними відмінностями європейських систем оцінки якості вищої освіти від американської є більші роль та повноваження уряду, визначення цілей проведення оцінки, найважливіших аспектів оцінки щодо способів прийняття рішень та організації освітнього процесу.

Англійська модель оцінки якості передбачає проведення внутрішньої самооцінки академічною спільнотою закладу вищої освіти [3]. Ця модель функціонує у Великобританії, Німеччині, країнах Латинської Америки. Головна роль в забезпеченні якості освіти належить внутрішній системі забезпечення якості, яка ґрунтується на відповідальності викладацького складу, керівників

ЗВО та їх структурних підрозділів. Контроль за якістю здійснюють спеціальні комісії. На сьогоднішній день ця модель поступово трансформується за рахунок введення елементів зовнішнього контролю якості освіти.

Французька модель передбачає зовнішню оцінку щодо відповідальності ЗВО перед суспільством та державою. Вона реалізується через механізми атестації, акредитації та інспекції. У Скандинавських країнах, Латвії, Литві, Естонії саме державні органи формулюють цілі та найбільш важливі компоненти оцінювання. У французькій моделі самооцінка ЗВО не виконує важливу роль. Контроль за діяльністю ЗВО здійснює Національний комітет з оцінки ЗВО чи інша подібна інституція [8].

Європейська модель оцінювання якості передбачає оцінювання агентствами, які створені за ініціативою уряду та асоціацій ЗВО. Цим агентствам на законодавчій основі надані всі повноваження з оцінки та визнання якості освіти. Вони мають кожні 5 років проходити процедуру перевірки з боку Європейської асоціації з гарантування якості вищої освіти (European Network for Quality Assurance in Higher Education – ENQA) [11].

Американська модель передбачає оцінювання якості вищої освіти незалежними агенціями [9]. У США відсутні державні органи управління у сфері вищої освіти та не існує поняття “державна акредитація ЗВО”. Американська вища освіта контролюється переважно самими навчальними закладами. ЗВО самостійно створюють власні системи гарантування якості, засновані на відповідності освітніх програм, матеріальних ресурсів, науково-методичного забезпечення, кадрів і структури управління певним вимогам суспільства, особистості та держави.

Процедура проходження акредитації/сертифікації у США є добровільною з боку ЗВО та складається з двох компонентів оцінювання – зовнішньої оцінки, яку проводять незалежні агенції, створені за ініціативою професійних асоціацій та ЗВО, і внутрішньої процедури – самооцінки. Незалежні агенції проводять аудит діяльності ЗВО та надають рекомендації щодо покращення якості. Отримання сертифіката від американських агенцій за результатами незалежного оцінювання сприяє підвищенню соціального статусу освітньої установи. Основною метою проходження незалежної акредитації є підвищення якості вищої освіти шляхом розроблення критеріїв та напрямів розвитку ЗВО, забезпечення механізму захисту освітніх закладів, інформування спільноти про стан системи вищої освіти.

Кожна незалежна американська агенція має власний перелік критеріїв оцінки. Їх аналіз дає змогу виокремити основні спільні параметри:

- цілісність установи;
- мета, планування та ефективність;
- управління та адміністрування;
- освітні програми;
- професорсько-викладацький та допоміжний персонал;
- бібліотека, комп’ютерна база тощо;
- обслуговування студентів та забезпечення умов для навчання;

- матеріальна база;
- кошти.

Отже, в залежності від ролі та повноважень держави в процедурі оцінювання виокремлюють три принципи оцінювання якості вищої освіти [6]:

- “унітарний принцип оцінювання” (Франція, колишній СРСР) – держава контролює систему, процес і результати оцінювання;
- “кооперативний принцип оцінювання” (США) – уряд не втручається безпосередньо у процедуру оцінювання, але співпрацює з посередницькими громадськими організаціями та підтримує їх;
- “директивний принцип оцінювання” (наприклад, Великобританія) – уряд створює квазіпосередницькі установи, такі як Агентство гарантування якості у вищій освіті (Quality Assurance Agency for Higher Education – QAAHE), що виконують метаоцінювання організацій, пов’язаних з оцінкою якості вищої освіти.

В основу європейської системи забезпечення якості вищої освіти покладена переважно, саме американська модель, яка є найприйнятнішою в умовах інтеграційних освітніх процесів.

Функції контролю та гарантування якості освіти в європейському освітньому просторі здійснює Європейська асоціація забезпечення якості вищої освіти (European Network for Quality Assurance in Higher Education – ENQA). Основними завданнями цієї асоціації є [1; 11]:

- обмін інформацією та поширення позитивного досвіду, зокрема щодо методологічних напрацювань у сфері оцінювання якості освіти та їх практичної реалізації;
- експертне оцінювання та консультування з питань гарантування якості освіти на прохання країн – членів ЄС та міжнародних організацій;
- встановлення та підтримування контактів з міжнародними експертними організаціями.

Основним документом, що регламентує процедури забезпечення якості освіти серед країн – учасниць Болонського процесу, є Стандарти та норми забезпечення якості в Європейському просторі вищої освіти (Standards and guidelines for Quality Assurance Agency in the European Higher Education Area – ESG) [10; 11]. ESG – це набір стандартів і рекомендацій для внутрішніх і зовнішніх систем забезпечення якості у вищій освіті. ESG не є стандартами якості, чи приписами щодо того, як необхідно втілювати процеси забезпечення якості, але вони надають орієнтири, охоплюючи аспекти, які є вирішальними для успішного забезпечення якості та навчальних середовищ у вищій освіті. Цей документ, згідно з яким гарантування якості освіти здійснюється на інституціональному, національному та європейському рівнях, містить такі складові (рис. 1):

- стандарти та рекомендації щодо забезпечення якості освіти на рівні закладу вищої освіти;
- стандарти та рекомендації щодо зовнішнього забезпечення якості освіти (на рівні держави);

– стандарти та рекомендації щодо агентств забезпечення якості.

Результати аналізу систем військової освіти держав-членів НАТО [2; 5; 7] свідчать про те, що:

а) системи військової освіти держав-членів НАТО поступово інтегруються до національних систем освіти;

б) до оцінювання якості підготовки військових фахівців, крім військових, долучаються незалежні організації контролю якості освіти, на які покладаються завдання щодо:

– участі у розробці принципів політики забезпечення якості та нагляді за процесом її реалізації;

– виконання завдань підтвердження якості, пов'язаних із заснуванням та діяльністю вищих військових навчальних закладів;

– нагляду за гармонізацією галузевої системи забезпечення якості з нормами Європейського простору вищої освіти;

– проведення експертної оцінки рівня підготовки, наукової діяльності на запит закладу вищої освіти;

– проведення експертної оцінки при започаткуванні процесу ліцензування бакалаврської, магістерської, докторської підготовки;

– періодичного проведення перевірки умов підготовки, наукової діяльності у вищому військовому навчальному закладі, в ході якої вивчає належне функціонування у закладі програми забезпечення якості та виконання розпоряджень щодо її підвищення;

в) у ВВНЗ створені внутрішні системи забезпечення якості вищої освіти під впливом загальноєвропейських процесів.

Рис. 1. Складові європейської системи забезпечення

Досвід держав-членів НАТО щодо гарантування якості вищої військової освіти свідчить про те, що ВВНЗ створюють свої системи забезпечення якості

освіти, засновані на відповідності їхніх навчальних програм, матеріальних ресурсів, науково-методичного забезпечення, кадрів і структури управління відповідним вимогам, пропонованим з боку суспільства, особистості, держави й НАТО. Основу цієї системи становлять стандарти підготовки військових фахівців, що прийняті у державі та НАТО [1]. Крім того, встановлюються певні вимоги до:

- нормативно-правових та організаційних засад функціонування системи військової освіти, виходячи з вимог забезпечення безпеки та оборони країн та вимог НАТО;

- контингенту тих, хто навчається, у тому числі кандидатів на навчання, їх загальноосвітньої та професійної підготовки до вступу у військові навчальні заклади;

- організаційної структури військових навчальних закладів, у яких здійснюється підготовка військових фахівців;

- переліку спеціальностей підготовки та ступенів вищої освіти військових фахівців тактичного, оперативного-тактичного та стратегічного рівнів;

- кваліфікації та рівня підготовленості викладацького складу ВВНЗ;

- структури навчальних планів підготовки військових фахівців, у тому числі бюджету навчального часу на вивчення навчальних дисциплін, зокрема на теоретичну та практичну підготовку;

- матеріально-технічної бази теоретичної та практичної підготовки військових фахівців;

- сучасних технологій підготовки військових фахівців, у тому числі за допомогою тренажерів (імітаторів);

- атестації випускників військових навчальних закладів.

У ВВНЗ держав-членів НАТО проводяться заходи щодо гарантування якості вищої освіти [2; 5]:

- розроблені: політика, стратегія, процедури гарантій якості офіційно, що задокументовано у статутах, програмах розвитку, положеннях тощо;

- створені спеціальні структури (Управління якістю навчання та акредитації), які відповідають за контроль виконання процедур щодо управління якістю навчання згідно із європейськими стандартами ISO 9001:2015;

- використовується постійний контроль змісту освітніх програм;

- оцінка тих, хто навчається, здійснюється на підставі прозорих критеріїв;

- здійснюється оцінка компетентності викладачів, введена система їх ротації;

- здійснюється моніторинг відповідності цілей освітніх програм і ресурсів;

- організована система моніторингу освітнього процесу;

- забезпечується регулярне інформування громадськості.

Таким чином, проблема гарантування якості вищої освіти відображена як ключова у всіх документах ВВНЗ. Європейські підходи до розбудови систем гарантування якості вищої освіти на інституційному, національному та європейському рівнях у державах-членах НАТО знаходяться у процесі еволюційного розвитку у взаємозв'язку з іншими ключовими інструментами реалізації Болонського процесу.

Системним підґрунтям для розбудови систем гарантування якості вищої освіти на інституційному, національному та європейському рівнях слугують Стандарти і рекомендації із забезпечення якості в Європейському просторі вищої освіти.

Висновки. Аналіз досвіду функціонування систем гарантування якості вищої освіти США, Франції, Великобританії, Польщі, Швеції, Естонії та Нідерландів дозволяє зробити висновок, що гарантування якості вищої освіти базується на системній основі. Останнє передбачає наявність чітких, зрозумілих і взаємоузгоджених законодавчих норм, інституційних форм, організаційних механізмів і процедур, спрямованих на вибудовування та реалізацію відкритих і довірливих стосунків між державою та закладами вищої, у тому числі військової, освіти задля реалізації їх спільної відповідальності за надання якісної освіти та її розвиток відповідно до вимог суспільства.

ЛІТЕРАТУРА

1. Байденко В. Про можливість побудови єдиного Маketу освітнього стандарту країн СНД як динамічної моделі норми якості вищої освіти / В.І. Байденко, В.Ф. Пугач, Н.М. Рогозіна // Болонський процес в Україні : наук.-метод. зб.; [Кол.авт.] – 2005. – Вип. 46. – С. 40-61.
2. Зельницький А. Моніторинг якості підготовки військових фахівців у вищих військових навчальних закладах та військових навчальних підрозділах вищих навчальних закладів Збройних Сил України : наук.-метод. посіб. / Зельницький А., Заболотний О., Приходько Ю. та ін.; за заг. ред. І.В. Толока. – Х.: ХНУПС, 2017. – 120 с.
3. Інноваційний розвиток вищої військової освіти України: досвід, тенденції, перспективи, особливості підготовки військових льотчиків. Монографія. – Х.: Цифрова друкарня № 1. – 2012. – 456 с.
4. Клімова Г. Якість вищої освіти: європейський вимір / Г.П. Клімова // Вісн. Нац. ун-ту «Юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого». Сер. Філософія. – 2016. – № 1. – С. 203-211.
5. Рибальченко Д. Методологічні засади створення та впровадження системи управління якістю освітніх послуг / Д.О. Рибальченко URL: <http://nvd.luguniv.edu.ua/archiv/NN15/11rdoznz.pdf>.
6. Розвиток системи забезпечення якості вищої освіти в Україні : інформаційно-аналітичний огляд / за заг. ред. С. Калашнікової та В. Лугового. – К.: ДП «НВЦ «Пріоритети», 2015. – 84 с.
7. Телелим В. Військова освіта в системі безпеки та оборони / Телелим В., Тимошенко Р., Приходько Ю. // Наука і оборона. – 2013. – № 4. – С. 21-28.
8. Якименко Ю. Вдосконалення системи контролю якості вищої технічної освіти та Болонський процес / Ю. Якименко // Мат. Всеукр. наради ректорів вищих техн. закладів «Вища технічна освіта України і Болонський процес». – Х.: НТУ ХПІ, 2004. – С. 123-148.
9. Harvey L. Defining quality / L. Harvey, D. Green // Assessment and Evaluation in Higher Education. – 1993. – V. 18 (1). – P. 9-34.

10. Parri J. Quality in Higher Education / J. Parri // Management. – 2006. – № 2 (11) – P. 107-111.
11. Standards and Guidelines for Quality Assurance in the European Higher Education Area (ESG).– К. : CS Ltd., 2015. – 32 p.

REFERENCES

1. Baidenko V. Pro mozhyvist pobudovy yedynoho Maketu osvithnoho standartu krainy CND yak dynamichnoi modeli normy yakosti vyshchoi osvity / V.I. Baidenko, V.F. Puhach, N.M. Rohozina // Bolonskyi protses v Ukraini : nauk.-metod. zb.; [Kol.avt.] – 2005. – Vyp. 46. – S. 40-61. (in Ukrainian).
2. Zelnytskyi A. Monitorynh yakosti pidhotovky viiskovykh fakhivtsiv u vyshchykh viiskovykh navchalnykh zakladakh ta viiskovykh navchalnykh pidrozdilakh vyshchykh navchalnykh zakladiv Zbroinykh Syl Ukrainy : nauk.-metod. posib. / Zelnytskyi A., Zabolotnyi O., Prykhodko Yu. ta in.; za zah. red. I.V. Toloka. – Kh.: KhNUPS, 2017. – 120 s. (in Ukrainian).
3. Innovatsiyni rozvytok vyshchoi viiskovoi osvity Ukrainy: dosvid, tendentsii, perspektyvy, osoblyvosti pidhotovky viiskovykh lotchkyviv. Monohrafiia. – Kh.: Tsyfrova drukarnia № 1. – 2012. – 456 s. (in Ukrainian).
4. Klimova H. Yakist vyshchoi osvity: yevropeyskyi vymir / H.P. Klimova // Visn. Nats. un-tu «Iuryd. akad. Ukrainy im. Yaroslava Mudroho». Ser. Filosofiia. – 2016. – № 1. – С. 203-211. (in Ukrainian).
5. Rybalchenko D. Metodolohichni zasady stvorennia ta vprovadzhennia systemy upravlinnia yakistiu osvitnikh posluh / D.O. Rybalchenko URL: <http://nvd.luguniv.edu.ua/archiv/NN15/11rdoznz.pdf>. (in Ukrainian).
6. Rozvytok systemy zabezpechennia yakosti vyshchoi osvity v Ukraini: informatsiino-analitychnyi ohliad / za zah. red. S. Kalashnikovoi ta V. Luhovoho. – К. : DP “NVTs “Priorytety, 2015. – 84 s. (in Ukrainian).
7. Telelym V. Viiskova osvita v systemi bezpeky ta oborony / Telelym V., Tymoshenko R., Prykhodko Yu. // Nauka i oborona. – 2013. – № 4. – S. 21-28. (in Ukrainian).
8. Iakymenko Yu. Vdoskonalennia systemy kontroliu yakosti vyshchoi tekhnichnoi osvity ta Bolonskyi protses / Yu. Yakymenko // Mat. Vseukr. narady rektoriv vyshchykh tekhn. zakladiv “Vyshcha tekhnichna osvita Ukrainy i Bolonskyi protses”. – X.: NTU KhPI, 2004. – S. 123-148. (in Ukrainian).
9. Harvey L. Defining quality / L. Harvey, D. Green // Assessment and Evaluation in Higher Education. – 1993. – V. 18 (1). – P. 9-34.
10. Parri J. Quality in Higher Education / J. Parri // Management. – 2006. – № 2 (11) – P. 107-111.
11. Standards and Guidelines for Quality Assurance in the European Higher Education Area (ESG).– К. : CS Ltd., 2015. – 32 p.

РЕЗЮМЕ

Надежда Шабатина,
Национальный университет обороны Украины
имени Ивана Черняховского

Принципы проектирования системы гарантирования качества высшего военного образования по опыту государств-членов НАТО

В статье рассмотрен опыт государств-членов НАТО в сфере гарантирования качества высшего военного образования, который должен учитываться в процессе имплементации принципов проектирования отечественной системы гарантирования качества высшего военного образования.

Ключевые слова: высшее военное образование; система военного образования; гарантия качества образования; модернизация образования; НАТО.

SUMMARY

Nadia Shabatina,
National Defence University of Ukraine
named after Ivan Cherniakhovskyi

The principles of projecting the guarantee of high military education quality system according to the experience of NATO member states

Introduction. *In the article was reviewed experience of NATO' member states in sphere of the guarantee of high military education quality, which must be using in the process of the national guarantee of high military education quality system projecting principles implementation.*

Purpose. *Analyses of the guarantee of high military education quality system projecting principles in the NATO' member states.*

Methods. *The author used system analysis and synthesis, induction and deduction, comparison, classification, generalization and systematization methods.*

Results. *European approaches for guarantee of high military education quality system development at institutional, national, European levels in NATO' member states there are in the process of evolutional development in connecting with other key instruments of Bologna process realization.*

Originality. *The guarantee of education quality carried out at institutional, national, European levels and contents such elements: standards and recommendations about software of education quality at the level of high education institution; standards and recommendations about outdoor software of education quality (at state level); standards and recommendations about agency of quality software.*

Conclusion. *The guarantee of high military education quality is based on system background, that provide the clear, understanding and consistent law norms, institutional forms, organizational mechanisms and procedures.*

Key words: *high military education; military education system; the guarantee of education quality; modernization of education; NATO.*